

Carl Johan Schönherr - en entomolog väl värd att minnas. Del 1.

MARIE-LOUISE VAN MEENINGEN

van Meeningen, M-L.: Carl Johan Schönherr - en entomolog väl värd att minnas. Del 1. [Carl Johan Schönherr - an entomologist worth to remember. Part 1.] – Ent. Tidskr. 119 (2): 89-92. Lund, Sweden 1998. ISSN 0013-886x.

Some notes are given on the life and correspondence of the Swedish late 18th to early 19th century entomologist Carl Johan Schönherr, who died 150 years ago. He was a well-situated silk manufacturer who spent much of his spare time studying beetles. His most important works on insects are *Synonymia Insectorum* in three volumes, including an appendix with over one hundred new species described, and two monumental works on weevils - *Curculionidum disposition* and *Genera et Species Curculionidum*, both in Latin. Schönherr had a lively correspondence with many of the worlds most famous entomologists at the time, among others Carl Peter Thunberg and Leonard Gyllenhal in Sweden, baron Dejean in France, Friedrich August von Gebler in Siberia and Gotthelf Fischer von Waldheim in Moscow.

Marie-Louise van Meeningen, Lundenvägen 3D, 541 39 Skövde, Sweden

I år är det 150 år sedan en av sin tids mest framstående entomologer lämnade detta jordeliv. Carl Johan Schönherr föddes 10/6 1772 i Stockholm. Hans föräldrar ägde en större sidenfabrik i huvudstaden och kanske var det silkesmaskarna som väckte hans intresse för insekter. I sin självbiografi, som han 1840 lämnade till Kungliga Vetenskapsakademien i egenskap av medlem därav, kan man läsa att han redan som 12-åring fattade tycke för studiet av de "små kräken". Han beskriver sin uppväxtmiljö som långt ifrån lämplig för en själ som törstar efter boklig lärdom. Bristen på språkundervisning hindrar honom dock inte att senare bedriva en synnerligen livaktig korrespondens med världens främsta entomologer - bl.a. med greve Dejean i Frankrike. Lika så är hans *Synonymia Insectorum*, som omfattar tre delar, samt ett appendix omfattande ett drygt hundratal nya arter, samt hans stora verk om vivlar - *Curculionidum disposition* och *Genera et Species Curculionidum* författade på latin.

Parallellt med sin verksamhet som sidenfabrikör ägnade han sig åt ett intensivt och framgångsrikt studium av skalbaggar - inte endast svenska sådana, utan från världens alla hörn. På Uppsala universitets handskriftsavdelning återfinns delar av den korrespondens som han underhöll med professor Carl Peter Thunberg. Korrespondensen sträcker sig från 13/2 1792 till 4/6 1827. Det är intressant att läsa hur nära de två kommer varandra tack vare deras stora gemensamma intresse; skalbaggar. Från att ha titulerat professor Thunberg med "Högädle Herr Professor och Riddare" i sina första brev fram till 30 juni 1803 då han titulerar honom "Min vördade Farbror" blir han slutligen "Min älskade och vördade Farbror". Brevet innehåller mycket information om handel med och byten av insekter, böcker, naturalier mm.

Även en och annan notis om det politiska livet förekommer. Stämningen i huvudstaden efter mordet på Gustav III skildras enligt följande:

”Konungen insomnade nu morgonstunden, och alla äro här i största häpenhet. Innan kl 10 idag hafva alla regimenten här i staden svurit kronprintzen trohetseden.” Stockholm 29 Martii 1792. Familjeangelägenheter förekommer ytterst sparsamt i breven, det är endast när Schönherr funnit sin stora kärlek Helena Catharina Fereelius som han skriver: ”Det var vist flere Insecter jag ville äga af dem jag återsändt, men upriktigt sägandes har jag af ren hus hållning nödgats at afstå därmed, ty nu har jag fångat en vida större Insect än alla andra tilsammanlagt, och då finner jag nu det vara förnuftigast af mig at endast af mit öfverflödiga och ej af det nödvändigaste depencera på småkrypen”. Stockholm 16 januari 1796. Vad Helena Catharina tyckte om att bli jämförd med en insekt förtäljer inte historien. Först när den förstfödde sonen dör 29/12 1803 ägnar han större delen av ett brev åt denna tragiska händelse.

Insekterna är annars huvudtemat i de 75 breven från Schönherr till Thunberg. För att kunna skriva sin *Synonymia* behövde Schönherr all litteratur som fanns om insekter, eftersom syftet var att en gång för alla få rätsida på den förvirring som fanns vad det gäller insektsarterna. En och samma art var ofta beskriven under flera olika namn och på allehanda sätt. Sålunda får han låna många böcker i ämnet från professorn i Uppsala. Men det är ingalunda en enkelriktad utlåningsverksamhet; lika ofta sänder Schönherr böcker och insekter, snäckor, fossil och antropologiskt intressanta föremål till Thunberg. Som exempel på sistnämnda kan nämnas klädesplagg från Söderhavsöarna, som en man vid namn Schaukirck insamlat på plats. Ur breven framgår att det förekom en livaktig internationell handel med insekter. Det cirkulerade insektsaskar som samlarna fick plocka exemplar ur mot betalning.

I Västergötland bodde på Höberg gård en annan stor entomolog, nämligen Leonard Gyllenhal. Schönherr underhöll en livaktig korrespondens även med honom, två brev i veckan skickade de båda herrarna till varandra under ett flertal år. De tu hade mer än entomologin gemensamt; båda var hängivna swedenborgare. Liksom Linné och Swedenborg tyckte de båda entomologerna sig kunna se Gud i hans skapelse, skalbagarna. De såg och förundrade sig över den Alls-

mäktiges skaparkraft. När Schönherr p.g.a. hälsoskäl av sin läkare tillrättades att lämna Stockholm var det Gyllenhal som hjälpte honom att finna lämpligt boende i Västergyllen, det vill säga Västergötland. 1812 flyttar Schönherr sålunda in på Sparresäter, ca 1 mil från Skara. Nu kan han ägna sig mera helhjärtat åt sin kära fritidssysselsättning. Han har tydligen dock så mycket energi att det även räcker till för att bryta flera hektar stenbunden mark såväl på Sparresäter som på Orresäter och lägga upp breda stengärdsgårdar, företa sjösänkningar, som pionjär i Sverige bedriva majsodling, tillsammans med Gyllenhal grunda det hemliga swedenborgssällskapet ”Pro fide et caritate” mm. Dessutom har han sin stora familj att tänka på; hustru, sju döttrar och en son.

När man sedan i hans *Curculionidum disposition methodica* från 1826 läser med vilka han underhöll en vetenskaplig korrespondens kan man inte låta bli att förvånas och bli djupt imponerad av hans otroliga arbetskapacitet. Några av de samtida entomologer som han brevväxlade med var Dr Freyreiss i Brasilien, Dr Friedrich August von Gebler i Sibirien, Dr Gotthelf Fischer von Waldheim i Moskva. De är dock allt för många att här nämnas vid namn. Många var även hans svenska kontakter i entomologiska frågor. På arkivet i Skara finns ett 30-tal brev från Schönherr till Gabriel Marklin. Marklin var en fattig student från Skellefteåtrakten som kommit till Uppsala för att studera medicin. Den bevarade brevväxlingen sträcker sig från 25/10 1810 till 16/8 1845. Marklin hjälper Schönherr med inköp av entomologisk litteratur och även med insamling av insekter, bl.a. i Lappland. Det är en gripande läsning dessa brev bjuder på. Inte minst ett brev, daterat 6/1 1812, där Schönherr avråder Marklin från att fortsätta sina studier till läkare. Han anser att Marklin är både för fattig och för gammal för att fortsätta sina medicinstudier. I stället borde han bli präst. Marklin blir dock varken det ena eller det andra, utan blir amanuens vid Uppsala universitet och får hederdoktorstitel när han fyllt 80 år.

En annan person som kom att betyda en hel del för Schönherr var professor Adam Afzelius. *Cetonia afzelii* är en skalbagge som Schönherr uppkallat efter honom ”för upptäckarens förträff-

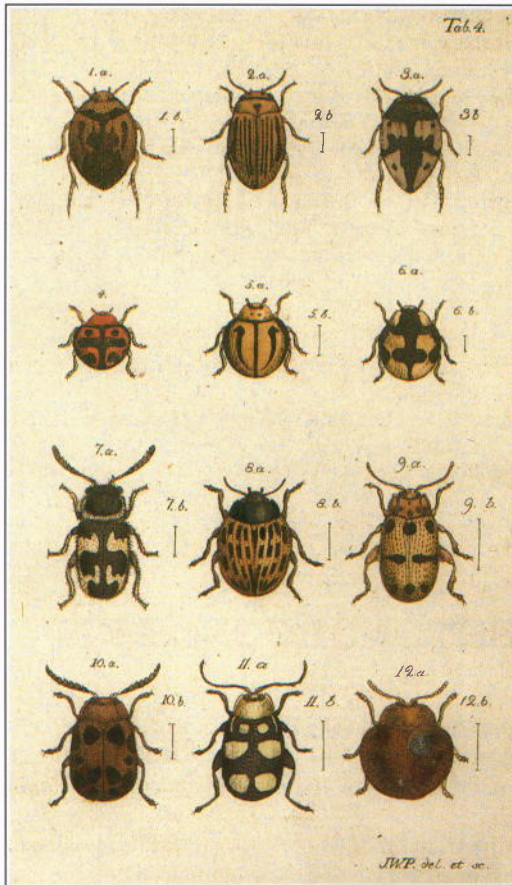

Fig. 1. Illustration från *Synonymia Insectorum III*, Appendix med medföljande förklarande text. Illustrationerna är gjorda av Johan Wilhelm Palmstruch.

Illustration from *Synonymia Insectorum III*, Appendix with explanatory text. The illustrations are made by Johan Wilhelm Palmstruch.

Explicatio Tabulae

- Fig 1. *Hyphydrus lyratus*
 Fig. 2. *Hyphydrus nigro-lineatus*
 Fig. 3. *Hyphydrus lepidus*
 Fig. 4. *Coccinella crucigera*
 Fig. 5. *Coccinella hamata*
 Fig. 6. *Coccinella connectens*
 Fig. 7. *Notoxus Illigeri*
 Fig. 8. *Chrysomela liturata*
 Fig. 9. *Galleruca affinis*
 Fig. 10. *Galleruca nebulosa*
 Fig. 11. *Haltica octoguttata*
 Fig. 12. *Cassida Swartzii*

liga förtjänst, som efter sin hemkomst, efter att ha berikat vetenskapen med de finaste fynd någonsin under glödande sol, överlät hela samlingen till författaren allra vänskapligast för att denne skulle undersöka den för att bifogas till *Synonymia Insectorum*".

Under den period som Afzelius tjänstgjorde som demonstrator vid Uppsala universitet företog han en resa till Sierra Leone, där han bl.a. insamlade insekter. Denna insektssamling köpte Schönherr av honom. Tyvärr hade detta till följd att det uppstod ett viss mått av osämja mellan Thunberg och Schönherr. Thunberg ansåg att samlingen tillhörde Uppsala universitet och krävde att Schönherr skulle återsända den till universitetet när han ordnat den. Samlingen kom i Schönherrs ägo 1812 och så sent som 1816 skriver Schönherr till Afzelius och ber honom

bilägga tvisten med Thunberg. Idag kan vi se den unika samlingen från Sierra Leone, som gav Schönherr så mycket huvudbry, samt de tre stora skåpen med Schönherrs vivelsamling på entomologiska avdelningen vid Naturhistoriska Riksmuseet i Stockholm. Inte endast insekterna från Sierra Leone, utan även Schönherrs förslag att välja in Zetterstedt från Lund i KVA, gav krusningar på ytan i förhållandet till Thunberg. Fortsättning följer i nästa nummer av denna tidskrift.

Använda källor:

Tryckta:

- Biografiskt Lexicon öfver namnkunnige Svenska män. Band 14. Uppsala 1847
 Fåhraeus, O.I. Öfver C.J. Schönherr. Göteborgs Kongl. Vetenskaps och vitterhets samhälles handlingar. Ny Tidsföljd. 1 Häft. Göteborg 1850
 Gertz, O. Kungliga fysiografiska sällskapet i Lund 1772-1940, Lund 1940
 Henricson, O. och Kvänumstraktens Hembygds-krets. Stora Wånga. Vångastudier. Skara 1978.
 Hofberg, H. Svenskt biografiskt Handlexikon, Stockholm 1906
 Horn, V. Herrgårdsliv och Uppsala romantik i början av 1800-talet, Stockholm 1935

- Jonsson, I. Och Hjern, O. Swedenborg, sökaren i naturens och andars världar. Hans verk och efterföljd. Stockholm 1976.
- Knös, A.E. Minne af Carl Johan Schönherr, Uppsala 1848
- Lenhammar, H. Sällskapet Pro fide et caritate. Kyrkohistorisk årsskrift 1970
- Löwegren, Y. Naturaliekabinett i Sverige under 1700-talet, Lychnos-biblioteket 13, Lund 1952
- Naturhistoriska Riksmuseets historia, dess uppkomst och utveckling. KVA. Uppsala 1916
- Schönherr, C.J. Berättelse om de å Säteriet Sparresäter verkstälde economiska företag. Skaraborgs Kongl. Hushålls Sällskaps Handlingar år 1818 och 1819
- Schönherr, C.J. Curculionidum dispositio methoda. Leipzig 1826
- Schönherr, C.J. Försök till Lanthushållnings bokhålleri. Stockholm 1818.
- Schönherr, C.J Om Mais-Odling. Skara 1827.
- Schönherr, C.J. Synonymia Insectorum. Del I-III. Stockholm 1806, 1808. Skara 1817
- Skaraborgs Läns Kungl. Hushållningssällskap 1807-1907. Första delen. Ed. Kjellén, R.
- Skaraborgsbygden. Del III. Fal-och Billingebygderna. Hjo 1923
- Ståhl, C. Carl Boheman. Lefnadsteckningar öfver Kung. Svenska Vetenskapsakademiens efter år 1854 aflidne ledamöter, första bandet. Stockholm 1869-1873.
- Icke tryckta:*
- Brevväxling Schönherr Marklin- Skaraborgs Länsmuseum
- Brevväxling Schönherr Thunberg- Uppsala Universitets bibliotek
- Självbiografi Schönherr KVA

Tionde Svenska ENTOMOLOGMÖTET

Föreningen Sydostentomologerna (FSOE) har glädjen att inbjuda alla insektsintresserade till jubileumsmöte med årsstämma för Svenska Entomologiska Föreningen (SEF) den **18-20 juni 1999**. Stämman, föredrag, överraskning, övernattning (om så önskas) samt måltider är förlagda till Ölands Folkhögskola i Ölands Skogsby.

Exkursioner kommer att anordnas till olika platser på Öland med koncentration till Stora Alvaret.

I anslutning till entomologmötet, den 17-18 juni 1999, arrangerar SEF tillsammans med Högskolan i Kalmar en kurs i genitaliepreparering. Kursen riktar sig både till nybörjare och mer avancerade. Lärare på kursen blir Göran Palmqvist (fjärilar), Thomas Pape (flugor, steklar) och troligen Bengt Andersson (skalbaggar). Antalet platser är begränsat till 30. Intresseanmälan kan skickas redan nu till Markus Forslund, först till kvarn gäller. Ange vilken grupp du är mest intresserad av. Kurskostnad blir ca 100 kr.

Utförligare presentation av mötet och kringaktiviteter kommer i nästa nummer av Entomologisk Tidskrift.

Boka alltså tid nästa sommar för möte med likasinnade och för intressanta upplevelser i en rik natur i sydöstra delen av Sverige.

För eventuella frågor kontakta:

Mats Lindeborg
Dackeg 3
392 44 Kalmar
0480 - 288 24

Markus Forslund
Postmästareg. 5
392 47 Kalmar
0480 - 42 03 30
markus.forslund@kalmar.mail.telia.com

Välkomna!